

Pražská předbělohorská utrakvistická univerzita

**Vybrané kapitoly z dějin evropského vysokého školství
FHS UK 2025/2026**

Marek Ďurčanský

marek.durcansky@ruk.cuni.cz

Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy

<https://udauk.cuni.cz/ARCH-1.html>

Vybrané univerzity založené v 15. a 16. století (některé důležité pro české země) – proces konfesionalizace a pokračující teritorializace

- 1409 – Lipsko
- 1419 – Rostock – dlouho důležitá pro severní Německo a Skandinávii, 1542 luteránská
- 1460 – Basilej – souvislost s basilejským koncilem, silný vliv humanismu, nejstarší švýcarská univerzita, reformace
- 1477 – Tübingen
- 1502 – Wittenberg – saský kurfiřt Fridrich moudrý pod vlivem humanismu, centrum protestantské reformace: Martin Luther a Philipp Melanchton
- 1556 – Praha – jezuité, kolej sv. Klimenta, škola vyššího typu, 1616 univerzita (privilegium)
- 1559 – Ženeva (Kalvín, původně teologická a právnická škola)
- 1573 – Olomouc – jezuité, jen filozofická fakulta (akademie, jako univerzita označována od 1629); 1578 Collegium nordicum pro studenty ze Skandinávie
- 1575 – Leiden – nejvýznamnější nizozemská univerzita, špičková výuka a výzkum v oblasti medicíny a přírodních věd
- 1579 – Vilno – jezuité
- 1585 – Štýrský Hradec – jezuité, filozofická a teologická fakulta

Humanismus a proměny univerzitní vzdělanosti

- Dnešní mnohoznačné užití termínu humanismus; „humanitní vědy“ (humanities x social sciences x sciences); dnes už možná ne, ale dlouho – dědictví antiky jako základ
- Studia humanitatis (humaniora) – obrat k člověku, zrození individualismu, zesvětštění vědění, zpochybnění autorit („očistění“ antických autorit od středověkého teologického nátěru)
- Prvotní důraz na jazyk – „objevení“ antické latiny a jejích čelných představitelů (Cicero), rozkvět výuky gramatiky, rétoriky a poezie; vedle latiny řečtina a hebrejšťina
- Pronikání humanismu do výuky na univerzitách – změna obsahu, ale ne způsobu vyučování (čtení latinského textu, jeho překlad a interpretace)
- Reformované církve humanismus využívaly, ale nebyl pro ně cílem sám o sobě (tím byla církev, respektive její konfesní podoba) – Luther jako profesor teologie ve Wittenbergu, univerzity jako prostředek reformace a jejich dočasná krize (pokles počtu studentů ve 20. a 30. letech)

Intermezzo od husitských válek do začátku 16. století

- Po Dekretu kutnohorském, posílení FF (handikep pro budoucí husitské teology na koncilech – byli jen mistři FF), po Husově smrti se univerzita stala i tak **zásadní domácí autoritou ve věcech víry**
- 1421-1429 zastavení pedagogické činnosti, 1447 potvrzení privilegií papežem Mikulášem V.
- Přetahování mezi husity a katolíky, až 1462 povinná přísaha na kompaktáta; 1478 **vznik (dolní) konsistoře jako vrchního orgánu utrakvistické církve** (sídlo v Karolinu, složení 4 mistři + 4 pražští faráři), aula Karolina obecně jako významný nekatolický veřejný prostor
- Za Jagellonců **sblížení s městy** a propojení přes vznikající systém městských škol, také vzdělání radní a písaři; počátky humanismu
- V roce 1517 vystoupení Martina Luthera ve Wittenbergu – začátek **konfesionalizace**, pražská univerzita přestává být jedinou nekatolickou

Pražská univerzita v době předbělohorské: základní charakteristiky

- Zemská univerzita
- Utrakvistická (nekatolická)
- Spádová oblast – jazykově české regiony Čech, částečně Moravy
- Období od husitských válek do zániku nekatolické univerzity (1419-1622) bývá bráno jako celek
- Otázka diskontinuity – ovlivňuje např. i odborné projekty, když je nutné vymezit je chronologicky
- Přes opakované snahy o reformu relativně stabilní struktura po celou sledovanou dobu (jednofakultní; počet kolejí)

Obsahový rámec vývoje I

- Vláda Jagellonců – definitivní příklon utrakvistické univerzity k městskému stavu (od té doby se univerzita se svými žádostmi a návrhy spíše než na panovníka obrací na zemský sněm; nezájem šlechty)
- „Občanská válka“ mezi městy a šlechtou – univerzita vysílá své poddané do kontingentu městského stavu, vypálení Michle Jiříkem Kopidlanským v r. 1508
- Nástup Habsburků – malý zájem panovníka, opatrný postup univerzity, potvrzení privilegií v r. 1537 (pozemková držba i soudní pravomoci rektora)

FERDINANDVS Divina favente Clementia Romanorum Rex. Sempiternus Augustus ac Germanie Hungarie Boemie Dalmatie Croatiae &c Rex infans Hispaniarum Archidux
Austrie Marchio Moraviae Luxemburgensis ac Silesiae Dux et Marchio Lusaciae &c Novum facimus presentium Vniuersis quod accedentes presentiam nostram Venerabiles et Egregii Doctores Magistri et alij alium
Vniuersitatis nostrae pragensis nobis dilecti nomine suo ac totius illius Scholae nobis humiliter supplicauerunt quatenus de benignitate Regia omnes et singulas quas litteras concessiones donationes libertates immunitates laudabiles
consuetudines privilegia quoque et iura vniuersa quas et quae olim Severissimi Imperatores et Romanorum ac Boemie reges iam dilectae Vniuersitatis dederunt et contulerunt ipsis approbare ratificare innovare et confirmare
dignaremur. Nos itaque dignum censescentis amorum predecessorum nostrorum sequi Vestigia et ut studium illud pragensis resurgere et releuare possit non per errorem aut improvide sed animo deliberato sano proceris
aliorum ue nostrorum fidelium accedente consilio ex certa scientia nostra Authoritate Regia omnes et singulas gratias litteras Concessiones donationes libertates Immunitates laudabiles consuetudines Privilegia quoque in
dulta et iura Vniuersa nec non statuta quas et quae olim diu Imperatores Romanorum et Boemie Reges predecessores nri dederunt concesserunt et contulerunt Vna cum omnibus ipsius possessionibus et antiquis libertatibus
sic quemadmodum in litteris eorum expresse continetur. Approbamus ratificamus innovamus et gratiosius confirmamus in omnibus punctis Clausulis articulis et sentencijs singulis in ipsis privilegijs contentis et ex
pressis taliter omnia ac si omnia huiusmodi privilegia eorum de verbo ad verbum ipsi nostris litteris fuissent inserta Decernentes omnia predicta privilegia obtinere debere firmum ualidum et inuisum robur perpetuis
temporibus in futurum. Preterea ut eadem vniuersitas ampliorem nostram Regiam gratiam sentiat et experiat eadem Authoritate Regia doctoribus Magistris et alijs studiosis omnibus nominate Vniuersi
tatis presentibus et futuris damus et largimur ut omnibus quae a benefactoribus suis legata sunt adhuc legabuntur et quae ab antiquo ad Collegia pertinent libere citra omne impedimentum eis frui et gaudere
possint neque quisquam Collegia aut bona ad ea pertinentia occupare aut ullum ius eorum sibi vindicare audeat sed quemadmodum ab antiquo libera fuerant ita in eadem libertate permanent. Insuper volumus
ut ij qui actu lectiones profitentur aut in studio hoc celebri consenserint prerogatiuam ad consequenda et impetranda stipendia et prebendas quilibet pre ceteris habeant et qui se Vniuersitati huic addixerint aut
quorunque modo siue domestici siue extranei siue ac ex vniuersitate viuunt ut nulli alteri nisi sibi sibi Rectoris citra impedimentum cuiusvis subint nihilque citra consensum eius attentare audeant. Precipimus
itaque omnibus subditis fidelibus nostris dilectis cuiuscunque status et conditionis existant quatenus prelatos doctores Magistros et alios in eorum bonis et libertatibus quouis modo non impediant nec cuiquam
impedire admittant quin ipsos potius nomine nostro Regio aduersus quempiam qui eos vellet laedere tueantur. Protegant et defendant in quantum indignationem Regiam et misertam in eorum Privilegijs
contentam in praeiudicium In quorum omnium fidem et testimonium presentes litteras fieri eaque sigilli nostri appensione iussimus communiri. Datum in arce nostra pragensi quinta Die Mensis Mai Anno

Confirmantur Privilegia Vniuersitatis Praensis.

*Vladislaus rex bohemie
Sukhobratz bohemie Cambella nri*

Obsahový rámec vývoje II

- 1547 – konfiskace velké části pozemkového majetku královských měst, s tím i části statků pražské univerzity (přičleněno ke komorním panstvím, částečně proměněno na trvalé platy)
- Pokus Ferdinanda I. připoutat univerzitu k panovníkovi (analogicky k situaci na vídeňské univerzitě) zajištěním trvalých platů profesorům, to ale vzhledem k jejímu charakteru a nekatolickým tradicím nemělo šanci na úspěch – trvala vázanost k městskému stavu; povolání jezuitů do Prahy v r. 1556
- Městský stav vytěsňován z politiky – obrat k hospodářství, kultuře a vzdělanosti: příznivé podmínky pro budování sítě městských škol a pro uplatnění absolventů univerzity v městském prostředí

Obsahový rámec vývoje III

- Vysoký podíl absolventů univerzity ve veřejném životě, účast např. při přípravě nové kodifikace městského práva nebo České konfese; v době, kdy do Prahy přesídlil Rudolf II. úzké vazby na jeho dvůr (Tycho Brahe, Jan Kepler)
- Snahy o reformu – opakovaně, jak v souvislosti s financováním univerzity, tak její strukturou (obnova vyšších fakult) a podobou výuky
- Skutečné reformní kroky od r. 1609, kdy byla v souvislosti s přijetím Rudolfova Majestátu předána do rukou nekatolických stavů (sbor defensorů, kteří měli hájit také zájmy univerzity)
- Zrušení celibátu, podřízení menšinového školství (nekatolíci, Jednota bratrská) dohledu rektora pražské univerzity, na oplátku předání Betlémské kaple a Nazaretské koleje právě Jednotě (smlouva 1612)

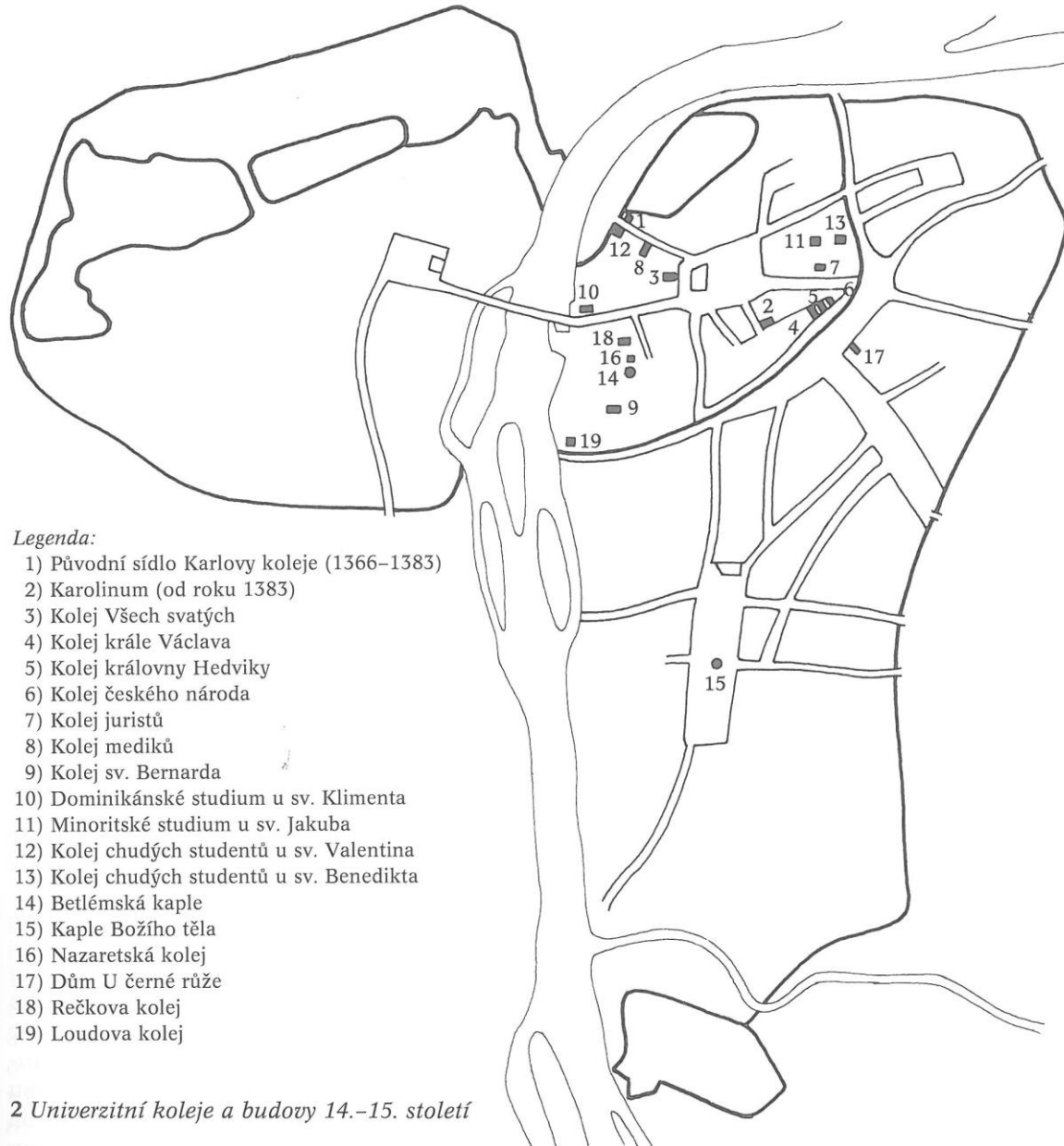
Jan Teodor z Alersdorff
Jan Kegel z Hollen Meyna
Johann Frunrich Wodoli Meyer
Petr Macer z Lettosky
Lias Wozyn z Jarometa
Matthias Borbonius Doctor
Ojmon Passigky
Donnen Meyna
Bischof Jarometa
z Jarometa

Struktura

- Konglomerát mistrovských a studentských kolejí, jejichž majetek ležel v různých částech Čech
- Mistrovské koleje: 1) Karlova (na Ovocném trhu); 2) Krále Václava neboli Císařská (v její blízkosti, později čp. 573); 3) Kolej Všech Svatých (v Celetné ulici, později čp. 591)
- Studentské koleje: 1) Českého Národa (Ovocný trh, později čp. 587); 2) Královny Hedviky neboli Litevská (tamtéž); 3) Nazaretská (roh Betlémského náměstí a Husovy ulice, čp. 255); 4) Rečkova (v blízkosti zaniklého kostela sv. Štěpána ve zdi, dnes ul. Karoliny Světlé); 5) Laudova neboli Apoštolská (v blízkosti Betlémské kaple)
- Kolej mediků v Kaprově ulici: pronajímána (doloženy spory s nájemci), od r. 1617 tam bydlel Jan Jessenius
- Na konkrétní koleje vázán konkrétní pozemkový majetek (vesnice nebo jejich části), případně trvalé platy

Koleje a budovy pražské univerzity ve 14.-15. století (Dějiny Univerzity Karlovy I., Praha 1995, s. 57)

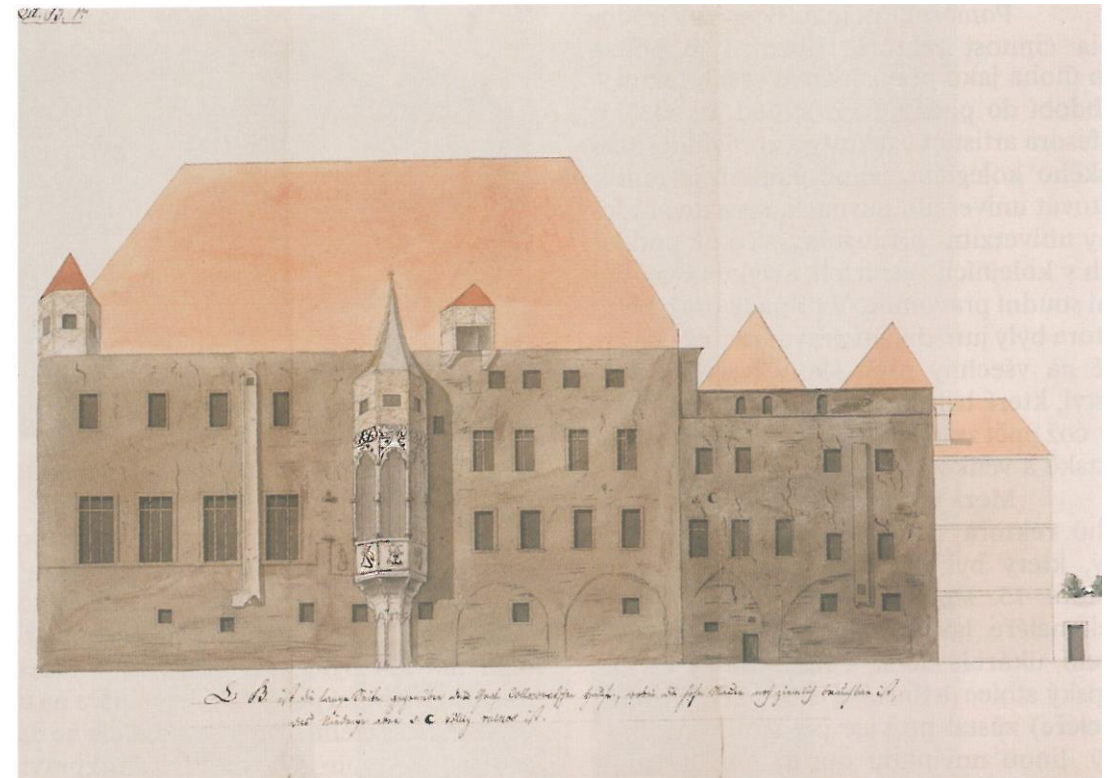

Akademické úřady

- V čele rektor plní i role vicekancléře (důležité kvůli promocím při neobsazení arcibiskupského stolce); v čele univerzitního soudu (trvala vlastní jurisdikce, i když docházelo ke sporům např. s pražskými městy, ale nejen s nimi); funkční období až do r. 1612 jeden semestr; volen opakovaně – od r. 1526 do zániku univerzity asi 30 osob
- Zástupcem prorektor, který vedl agendu v případě nepřítomnosti rektora (nebo z jiných důvodů)
- Rada (consilarii) – 5 až 8 osob
- Děkan – odpovědný za organizaci studia – vedl děkanskou knihu (Liber decanorum – úřední a pamětní kniha zároveň); do r. 1612 zodpovědný také za hospodářské záležitosti
- Direktoři Českého národa (čtyři osoby) – relikty z doby rozdělení na univerzitní národy, dohlíželi na chod konkrétních studentských kolejí a správu k nim patřících vsí; děkan měl na starost Rečkovu kolej
- Náklady na provoz studentských kolejí částečně řešeny nadacemi (např. Mikuláše Waltembergera z Waltemperka)
- Pedel (obvykle někdo z bývalých méně významných správců škol), také poselská a ceremoniální funkce

Karolinum

- Ústřední postavení – největší mistrovská kolej, kde se konaly i celouniverzitní rituály (volby, inaugurace, zkoušky, promoce)
- Některé prostory pronajímány, ale i tak spíše ve špatném stavu
- V čele probošt, až do r. 1612 de facto nejdůležitější hospodářská funkce v rámci univerzity; vedle toho nižší soudní pravomoci (spory mezi kolegiáty)
- Běžný souběh funkcí, např. s postem rektora

Ekonomické zajištění

- Základem pozemkový majetek – platy z vesnic a naturálie (potraviny nebo např. dřevo)
- Z majetku platila univerzita berně – nesrovnalosti po požáru desk zemských (1541) a ztráty v souvislosti s konfiskacemi po odboji r. 1547 (týkalo se hlavně vsí, kde univerzita vlastnila jen nějakou část)
- Snaha o zaokrouhlování majetku a zvyšování počtu osedlých – úspěšné v případě Michle a Horních Počernic během rudolfinské konjunktury; opakovaně se objevující plány na prodej vzdálených vesnic a koupi bližších se nikdy nerealizovaly
- Část majetku pronajímána, vedle prostor v kolejích také mlýny nebo kovárny, případně pole a vinice
- Účetní rok probíhal podobně jako v celé společnosti – klíčová role dat sv. Jiří a sv. Havla; také výroční soudy za účasti proboštů kolejí (drobnější spory řešili venkovští rychtáři a konšelé), obnova úřadů (hajní, kominíci), kontrola péče o sirotky
- Nedochované účty rektora Martina Bacháčka (Wintrův článek) – podobná struktura jako v případě měst, i drobná vydání na almužny a dary hodnostářům, podobně drobné příjmy (dary univerzitě)

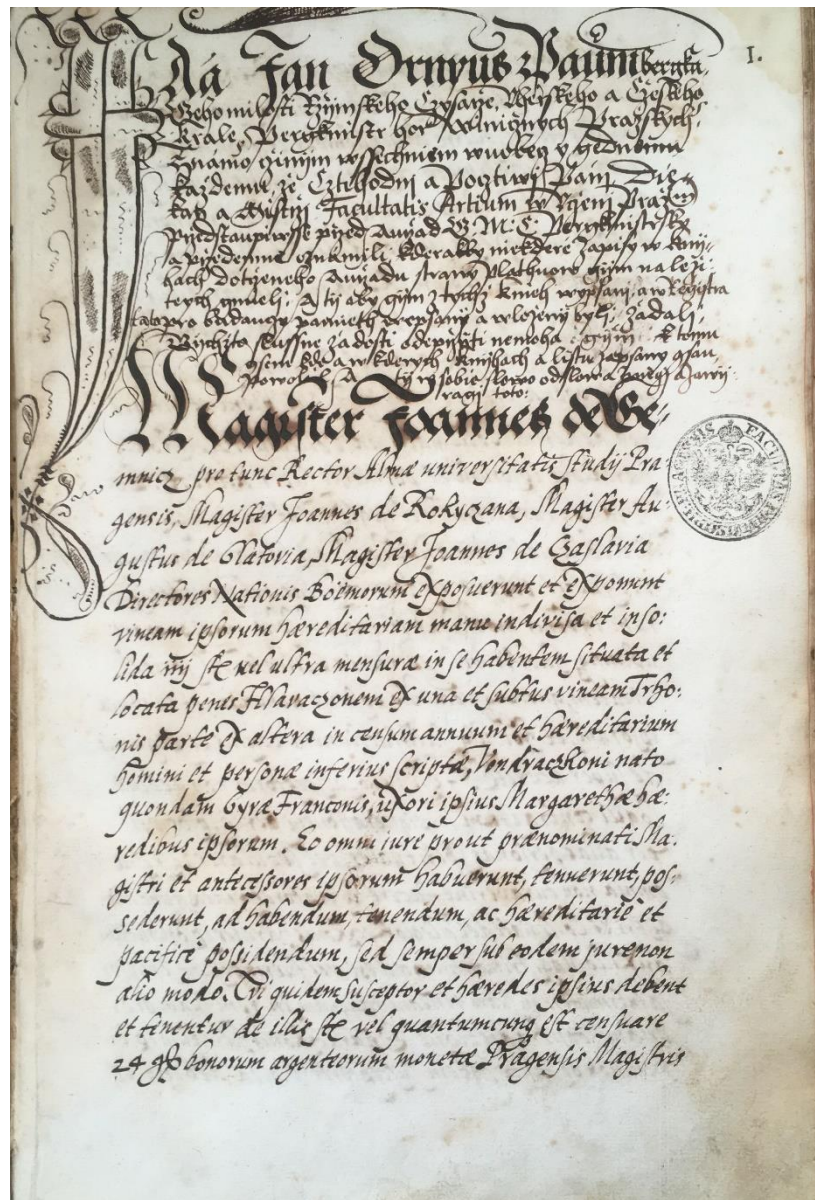
Nedokončená reforma po r. 1609 a její ekonomické aspekty

- Vznik funkce kvestora jako hlavního hospodářského úředníka na celý úvazek a notáře jako hlavního administrativního pracovníka
- Kromě rituálu obnov venkovských úřadů převzal kvestor veškeré starosti o univerzitní pozemkový majetek
- V úřadu kvestora se do r. 1622 vystřídaly čtyři osoby, největší kontroverze v případě M. Jana Hippia (1614-1617) – vyšetřován kvůli podezření z machinací a zpronevěr
- V r. 1617 funkce notáře a kvestora sloučena – M. Jan Češbivius (Češpivo) (smíšené rukopisy A 14 a, A 14 b)

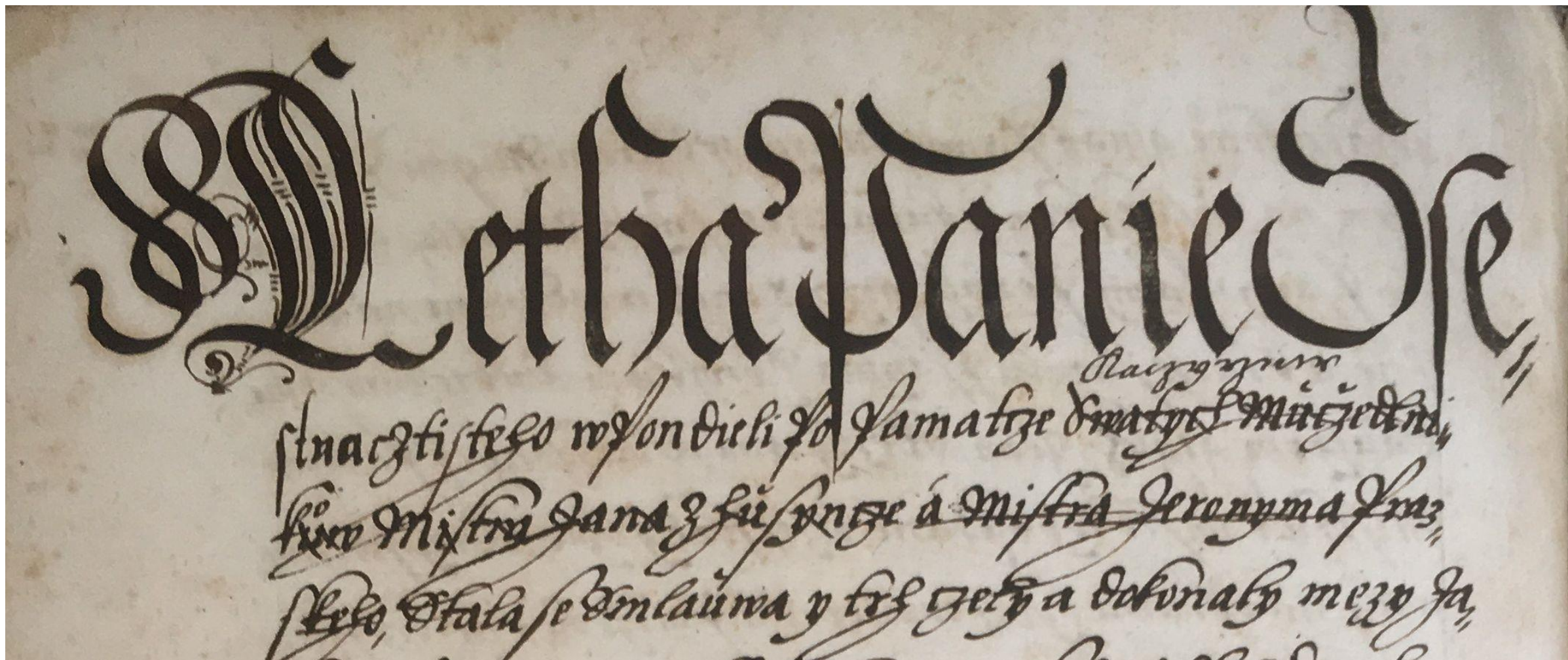
Portrét Prokopa Poeonia
(historicky prvního kvestora
pražsko univerzity) z jeho knihy
Lékařství v čas rány morové...,
Praha 1614

Kolej	Mistrovská / Studentská	Ves (současný okres nebo městská část Prahy)	Vzdálenost od Prahy v km (vzd. čarou)	Počet osedlých (1615)
Karlova (Veliká)	M	Horní Počernice (Praha 20)	15	38
		Čertousy (Praha 20)	15	
		Psáry (okr. Praha-západ)	18	
		Drahelčice (okr. Praha-západ)	17	
		Nenačovice (okr. Beroun)	21	
Všech svatých	M	Tvršice (okr. Louny)	65	8
krále Václava (Císařská)	M	Radkov (okr. Tábor)	71	15
		Doubek (okr. Praha-východ)	24	
Rečkova	S	Michle (Praha 4)	5	39
		Dolany (okr. Kladno)	20	
Národa českého	S	Děčany (okr. Litoměřice)	53	18
		Semeč (okr. Litoměřice)	54	
		Kozmice (okr. Tábor)	84	
		Bubny (Praha 7)	3	
Nazaretská	S	Baštěk (okr. Praha-východ)	13	8
		Postřižín (okr. Mělník)	16	
		Čakov (okr. Benešov)	42	
		Tatouňovice (okr. Benešov)	42	
Loudova	S	Mečír (okr. Nymburk)	52	8
Hedvičina	S	Krymlov (okr. Praha-východ)	39	7
			Ø 33,45 km	141

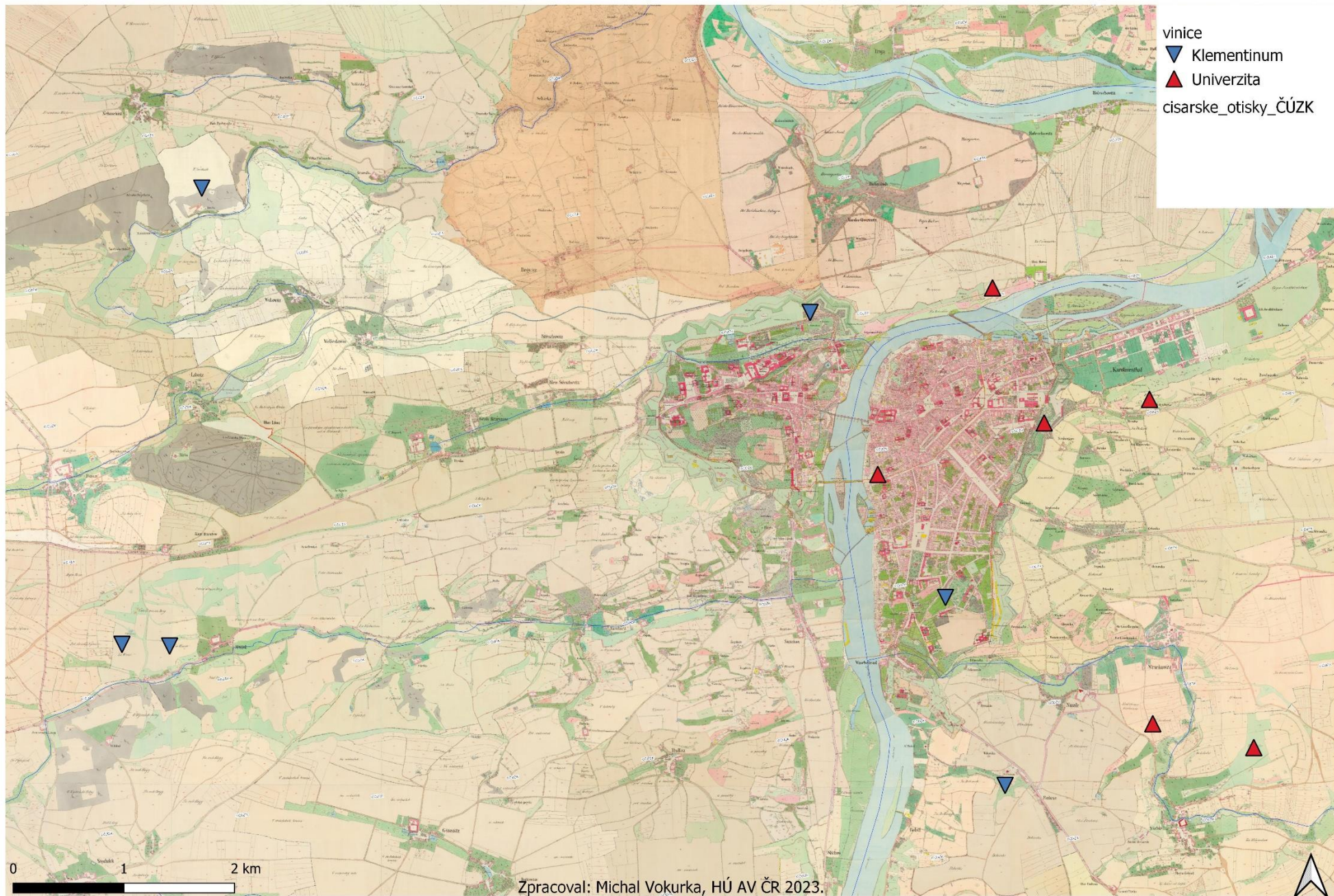
Desky a titulní list rukopisu
„Výpisy z knih perkmistra hor
viničných“ týkající se
michelských univerzitních
vinic

Archiv Univerzity Karlovy,
Rkp., sign. A 33

Přeškrtnuta datace pomocí jmen husitských mučedníků Mistra Jana Husa a Mistra Jeronýma a nahrazena jedním slovem: „kacířů“

Vinice Karlo-Ferdinandovy univerzity a staroměstských jezuitů v okolí Prahy

Mapa pražských
vinic, které byly
spojeny s pražskou
univerzitou a
staroměstskou
jezuitskou kolejí

© Michal Vokurka

Budova univerzitního
statku v Michli
a název ulice odkazující
na univerzitní vinice

NAD VINNÝM POTOKEM
MICHLE - PRAHA 4

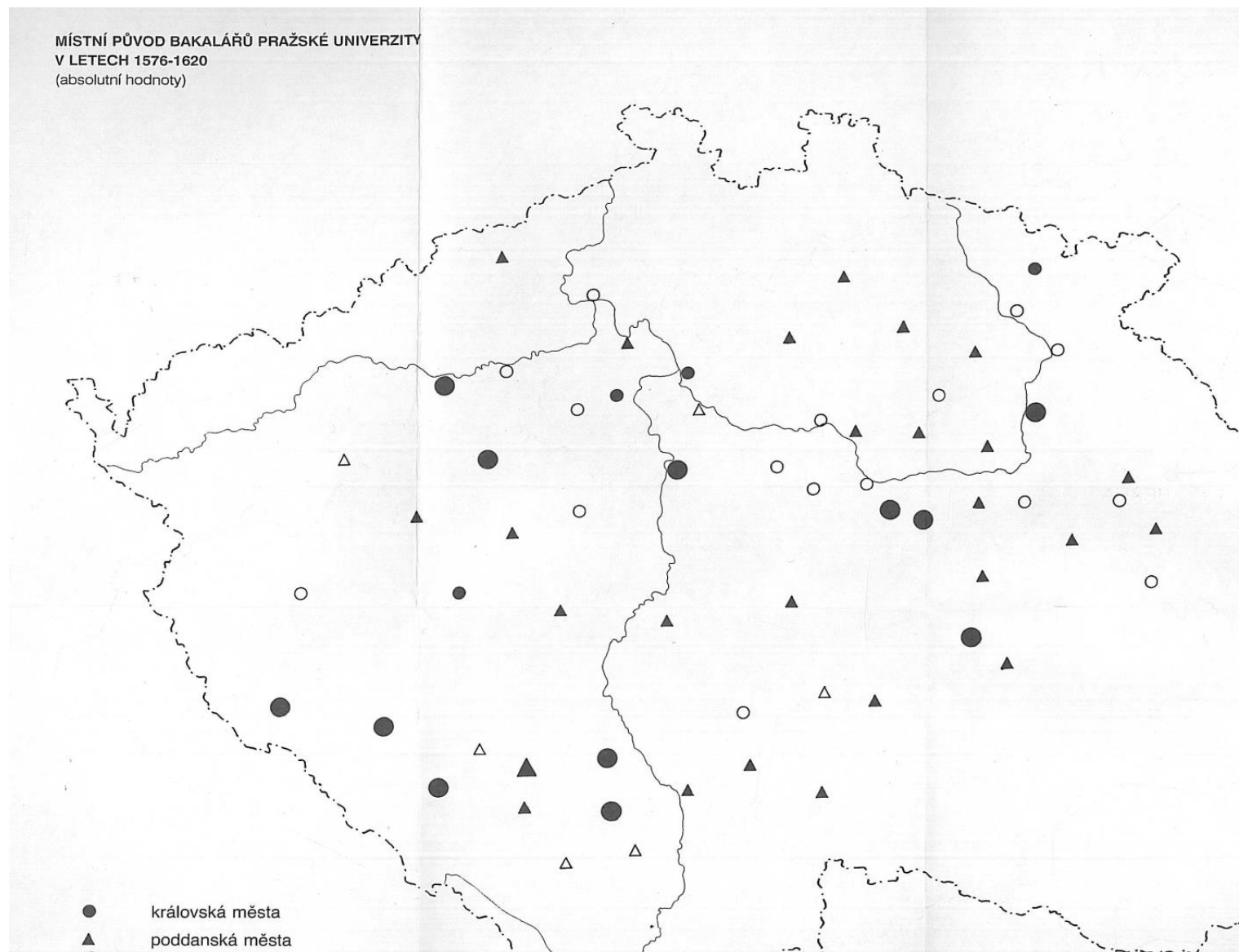
Vrchy Bohdalec a Kapitol, místa kde byly
univerzitní vinice v Michli

Síť partikulárních škol vázaná na pražskou univerzitu

- Studium generale x studium particulare; městské školy původně jako farní
- Formální právo rektora pražské univerzity ve vztahu k učitelům na městských školách (příslušníkům akademické obce) – od počátku 16. století se začíná proměňovat v reálnou pravomoc
- Vznik oboustranně výhodného systému, kdy rektor dosazoval správce městských škol (a na větší i další personál – collega)
- Síť dobudována ve druhé polovině 16. století, regionálně zhruba pokrývala spádovou oblast, odkud přicházeli studenti
- Systém rotace a prestižních/kvalitních x méně kvalitních škol
- Vrcholek – pražské školy u sv. Jindřicha a u sv. Štěpána, Kutná Hora, Žatec, Litoměřice

Původ bakalářů pražské
utrakvistické univerzity
1576-1620 (autor mapy:
Jiří Pešek)

Studenti – počty ve střeoevropském srovnání (F. Šmahel, Alma mater Pragensis. Studie k počátkům univerzity Karlovy, Praha 2016, s. 422) – středně velká, konfesijně vyhraněná univerzita, kde v návštěvnosti nebyly velké výkyvy, počet studentů převyšoval i mnohem zvučnější Basilej, ale nemohl se rovnat masovým univerzitám jako Lipsko nebo Tübingen; víceméně trvalý poměr mezi počtem bakalářských a mistrovských promoci zhruba 1:8

1534-1562	Praha	Heidelberg	Lipsko	Rostock	Tübingen	Basilej	Vitenberk
Bc. promoce	274	-	698	84	657	153	150
M. promoce	33	190	214	72	323	60	1163

1583-1602	Praha	Jezuité	Heidelberg	Rostock	Tübingen	Basilej	Mohuč
Bc. promoce	377	150	-	-	1480	160	252
M. promoce	50	63	126	131	1076	94	201

Kariéry I

- Výzkumy na základě Rukověti humanistického básnictví
- Podle výsledků F. Šmahela – kolem 3/4 literárně činných studentů začínalo kariéru na místě učitele partikulární školy, asi 1/20 vyučovala po nějakou dobu na univerzitě
- Školskou službu opouštěla většina do pěti až šesti let, kdy se také ženila a přecházela do jiných povolání (živnostníci nebo úředníci, v menší míře svobodná povolání jako lékaři nebo právníci)
- Rozšířený (a ne úplně nepravdivý) obraz mladého školního správce ženícího se se zámožnou vdovou je nutné doplnit o konstatování, že vdovou bylo běžné stát se i v relativně mladém věku
- Školská služba spíše jako sbírání životních zkušeností a určitý druh praxe svázané se vzděláním; obvyklé pozdější působení na postu inspektora školy (inspectores scholae) a v literátských bratrstvech

Kariéry II

- Nejen běžní studenti ale i profesori se ženili a odcházeli do městského prostředí (kolem 65 %), nejčastěji do pražských měst nebo do velkých královských měst (Litoměřice, Hradec Králové), méně často do místa rodiště (Sušice, Kolín)
- Zhruba polovina z nich působila přinejmenším nějakou dobu na čelných místech ve službách městské obce (přední, resp. starší písař, kancléř SMP nebo NMP): na přelomu 16. a 17. století byl typickým písařem v českých královských městech absolvent pražské univerzity, ve větších spíše s titulem mistra, v menších bakalář; tento jev v menší míře platil také pro vrchnostenská města v jazykově českých oblastech
- V menší míře královské úřady (apelační soud, královský rychtář)
- Kolem třetiny bývalých profesorů se (vedle svého následného povolání) stalo členy městských rad

Humanismus I

- Pronikání humanismu na pražskou univerzitu na přelomu 15. a 16. století (přednášky o Vergiliově M. Řehoře Pražského a o římském právu Hieronyma Balba), jinak hlavně zájem ve šlechtických kruzích
- Předčasně zemřelý M. Václav Písecký (1482-1511) – autor prvního překladu z řečtiny do češtiny, studium v Padově a v Boloni
- Role Vitenberku obecně (F. Melanchton) a Matouše Collina zvláště – osobní vliv i dílo (učebnice); okruh učenců kolem Ferdinanda Tyrolského
- Od poslední třetiny 16. století už další antičtí autoři vedle Aristotela běžně zastoupeni ve výuce na pražské univerzitě (Cicero, básníci, historici, dramatici), z moderních autorů Erasmus Rotterdamský a Filip Melanchton
- Literární praxe – gratulační sborníky a příležitostné tisky (skvělý pramen); síť přátel, ale také klientů a mecenášů

Humanismus II

Bohumír Roedl, Žatecká rodina Hošťálků z Javořice, Žatec 1997, s. 156-157.

- „Šestnácté století je dobou, v níž bylo v měšťanských kruzích vzdělání na jedné z nejvyšších příček žebříčku hodnot. Investice do vzdělání a nákupu i tehdy poměrně drahých knih se považovaly za výhodné a byly také otázkou společenské prestiže. Doba byla plná latiny; v ní byly nuceny v městských školách konverzovat už desetileté děti. Díky humanistickým spisům byli ve společnosti takřka všudypřítomní antičtí autoři: vzpomeňme jen na to, jak žatecký městský rychtář Jan Hošťálek cituje Platona. Nepochybně velký protiklad tvořila ona drsná každodennost s často otřesnými (pro nás) hygienickými podmínkami a kultivovaný zájem o antické vzdělání a mravy. Byla to zvláštní doba. Po rynku se proháněla prasata, na ulicích tekly splašky a mezi tím se procházeli učenci s takovým antickým vzděláním, o jakém se nám může jenom zdát.“

Osobnosti – Matouš Collinus z Chotěřiny (1516-1566)

- Pocházel z Kouřimi
- Studium ve Vitenberku, doporučení Filipa Melanchtona při příchodu do Prahy
- Profesor pražské univerzity (díky nadaci právníka Jana France z Královské Hory – výuka řečtiny a latiny – z autorů Vergilius, Ovidius, Cicero, Plautus aj.)
- Majitel proslulé soukromé školy (stála v místech dnešní Hlavní pošty)

Osobnosti – M. Pavel Kristián z Koldína (1530-1589)

- Pocházel z Klatov (Matěj Křestán)
- Absolvent pražské univerzity, rektor školy u sv. Jindřicha, profesor
- 1563 opustil univerzitu, oženil se a stal se písařem na NMP, později měšťan SMP (1565 kancléř)
- „architekt“ Městských práv (Koldínův zákoník) – od r. 1579 závazná právní norma v Čechách (odstranění dvojkolejnosti městského práva – magdeburské a norimberské), od r. 1697 také na Moravě

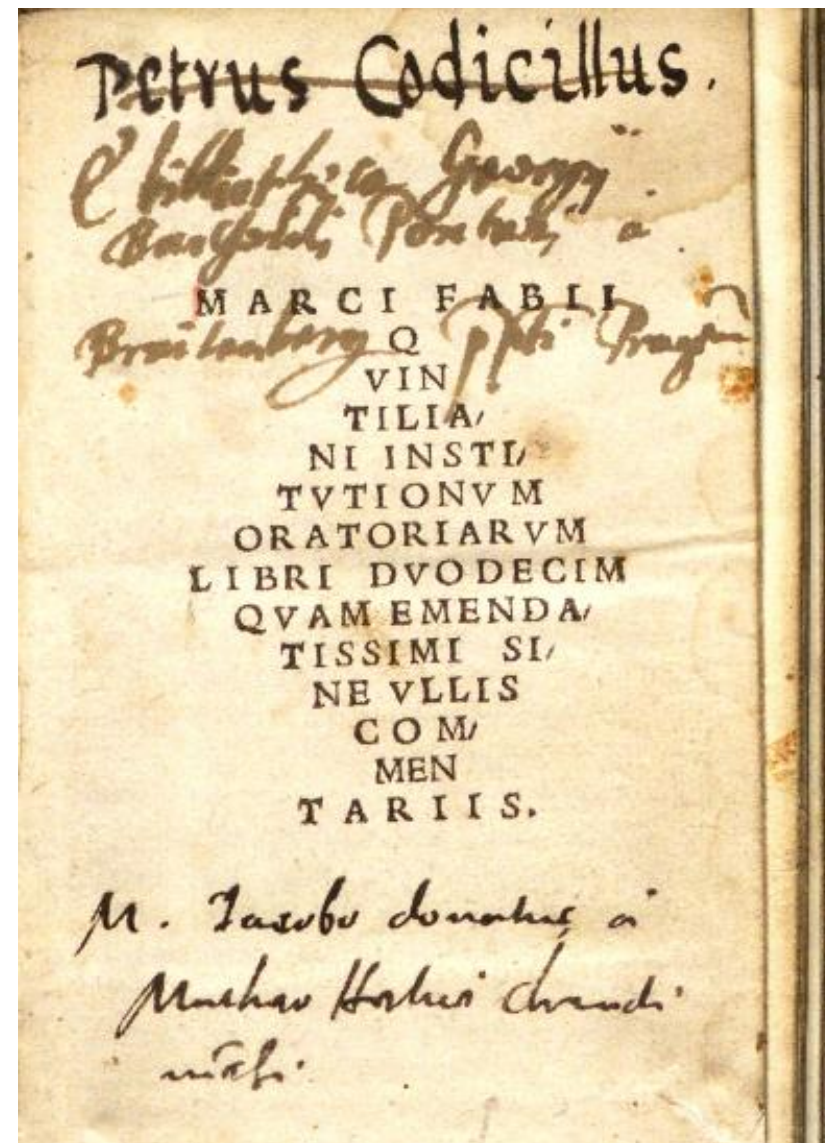
Nová Měst
ská Kralowství
Zesteho

Anno Domini M. D. LXXIX.

Petr Kodicillus (Codicillus) z Tulechova (1533-1589)

- Pocházel ze Sedlčan
- Žák Matouše Collina z Chotěřiny, studium ve Vitenberku (u F. Melanchtona)
- Rektor škol v Žatci a u sv. Jindřicha; od r. 1561 až do smrti profesor pražské univerzity, opakovaně rektor; vyučoval astronomii, matematiku a řečtinu
- Autor mj. učebnic latinské gramatiky a logiky, spisů o nebeských úkazech, dále vzorového řádu pro městské školy
- Jako autor kalendářů zmiňován soudobými kronikáři (zavedení gregoriánského kalendáře papežem Řehořem XIII. v roce 1582)
- Zapojen v jednáních o Českou konfesi

Eduard Petrů – Emil Pražák (eds.), Mikuláš Dačický z Heslova: Prostopravda. Paměti, Praha 1955, s. 245.

- „V Čechách mistr Petr Kodicillus, astronomus vznešený, jenž kalendáře a pranostiky vydával a v tom od evanjelitských pochvalu jměl, učinil na sebe pokřik a hanění, že kvůli straně odporní památku mistra Jana Husa a mistra Jeronyma Pražského, mučedlníkův českých, z kalendáře svého vypustil; a tak po chvále k hanění dostal. – Nota. Stal jse Čechuom posměšný kus, vyletěla jim z Prahy hus, prodal ji mistr Kodicillus.“
- Záznam k r. 1584, kdy v lednu proběhla v Čechách změna juliánského kalendáře na gregoriánský, posun o 10 dnů (ze 6. na 17. ledna)

Osobnosti – Tadeáš Hájek z Hájku (1525-1600)

- Studium na univerzitách ve Vídni, Boloni a Miláně
- Ad změna kalendáře: aby „*o nás nyní i potom rčeno nebylo, že zomyslna a svévolně i v této malé věci nesvornosti a oddělení v církvi jsme příčinou*“
- V polovině 50. let profesorem pražské univerzity, přednášky z matematiky a astronomie (pozorování nové hvězdy v souhvězdí Kassiopea a komety v 70. letech)
- Osobním lékařem Maxmiliána II. a Rudolfa II., iniciátor pozvání Tychona Brahe
- Překladatel herbáře Ondřeje Mattioliho (1562) a průkopník české botanické terminologie
- Autor spisu „De cerevisia...“ (Frankfurt n./M. 1585) – propojení výzkumu a praxe

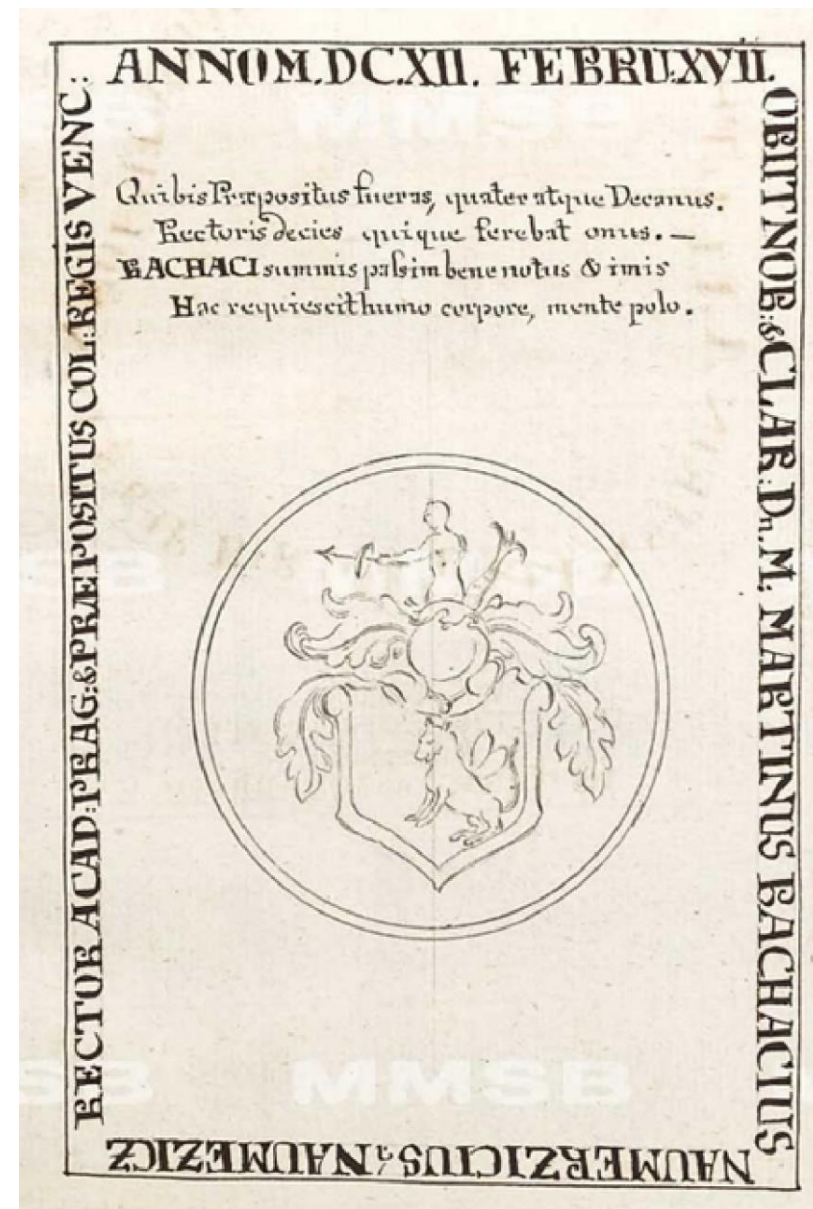

Tycho Brahe a
Jan Kepler –
jejich společná
pozorování
Praze a
Keplerovy
výpočty
(upřesnění
podoby
heliocentrickéh
o systému,
Keplerovy
zákony pohybu
planet kolem
Slunce

Osobnosti – Martin Bacháček z Nauměřic (1539-1612)

- Kromě Prahy studoval na univerzitách v Lipsku a Vitenberku
- Rektorem 1599-1600 a 1603-1612
- Astronomická pozorování a úzké vazby na astronomy z okruhu dvora Rudolfa II. (Jan Kepler – pamětní deska v Panské/Rathově pasáži)
- Mimořádná organizační činnost (oproti malé publikační činnosti – autor kalendářů a prognostik)

A Derwilt Zevdlic: S seuffeldou na Zwoleniewsy a Ekozmi De

ho milosti Zysarzke Radca a wrechm Kexemat wsech Panstw Seho milosti w Kralowstwi Cieskem. Znamo cinnym timto Listem swym obecnie privedenem. Kez cten nebo cituety
 slysan bude a zwlastie tu kezi належъ Sie przedstapirw przedenne Mistr Martin Bachaciel Kaimierzky ze Wsly Kaimierzky Eslowiel poddany mui Listu tohoto wlasatel Syn miedy Wacila
 ra Bachacila a Marty Bachackow. Lidz poctiwych a rzadem Cyrkwe Swate sniatych wstawu gich poze stnem na tento Swiet zplozen a w poczet Audiur Cyrkwe Swate skze kzezi swaty pri
 yat, a od nich do zeth rozumneyssych w poslussenstwi a kazni wychowan, az y kwieku dospielemu prissed w ymieni Swobodnem wklademich dlawy rias. snakladem nemalym gest trwal, a sobie
 poctiwie chwaly skze to dobyl, tal yatz tomu wsemu zspraw lidz dobrych a Wyrz hodnych sem wyrozumiel. Kajemuz proslidage kzezi snazne a pomijene Prosbie gebo yakoito wicneho Poddanego a
 kenne y s todici swymi wydykty dobre se thowagaczeho, y prymlunam lidz poctiwych a dobrych gsa naklonien, z gistebo vwnieny a dobre fwe wrole kniemu Mistru Martinowi Bachackowi
 Poddanemu swemu, yakoito Eslowielu poctiwemu a ymieni Swobodneho y dobrych mrawuw stetrnemu, gebo tymto Listem mym z Poddanosti y ze wssy powinności imie na niem zalezienny pro
 pustil sem a mozy tohoto Listu owsem Prawa sobie ani dieciun a budaucym mym na niem jadneho ani kere zwlastnosti mym y na Lasy budaucy a wiecej nepozustawuge, propausstym a
 swobodna cinnym. Protoz wsechniech wuobec a zwlastie Wasych milosti a was prymlunawge se zaswrechu gmenowaného Mistr Martina Bachacka namam. Sie gen za
 rzadnie na tento Swiet zplozeného a o poctiwych y dobre zachowalych Rodicuow poriadnie posleho gmyti adzietci, take kniemu lastu a dobruu pryzien y prymietnost wlasnyge, wslusnych
 a nalezytych wiecech ftedrowati raciti a budete, pro Rodicuow, tez y gebo sameho dobre, cten y chwalytebne chowan, a no take pro me wtauiz lybst przatelstee a wolne odmiennem. Tomu
 na Swiedomy a dofonaleysy tobo wseho gistoty y ku Prawu duowiernost dal sem smeym gisteym wiadomym List tento s podpisem me wlastnym ruky wpeczetiti. Genz gest Dan
 w Domie mem, w menssym Miescie Prazkem w Sobotu den pamatky Swateho Mateie Apostola pame. Zetha od Narzeny Syna, Zozibo s tisygeho Pietyshego demdesateho.

Sehrak zgedly

Osobnosti – Adam Zalužanský ze Zalužan (asi 1555-1613)

- Pocházel z rodiny nižší šlechty z Mnichova Hradiště
- Studoval v Praze a ve Vitenberku, mistrem 1584, poté ještě v Helmstedtu, zájmy v oblasti medicíny a botaniky
- Krátce profesorem, poté sňatek a kariéra lékaře a lékárníka na SMP
- Stále v okruhu příznivců univerzity, 1609 radikální návrh na její reformu
- Zakladatelské osobnost evropské botaniky – v nejvýznamnějším díle *Methodi herbariae libri tres* de facto postuluje oddělení botaniky od medicíny
- Na jeho počest pojmenován rod rostlin z čeledi krtičníkovitých rostoucí v Jižní Africe (*Zaluzianskyia*)

Univerzita a stavovské povstání

- Od října 1617 rektorem Jan Jessenius (po řadě šlechtických rektorů – neúspěšný pokus připoutat nekatolickou šlechtu blíže k univerzitě)
- Pasivní postoj většiny profesorů a univerzity jako celku (placení kontribucí, vysílání poddaných do zemské hotovosti) x aktivní (osobní) postoj Jessenia jako vyslance stavů do Uher a Petra Fradelia jako autora letáků
- Karolinum – stejně jako během r. 1547 místo sjezdů nekatolických stavů, jeden z nejdůležitějších veřejných prostorů v pražských městech
- Spory o převzetí Klementina a tamější knihovny

Jan Jessenius (1566-1621)

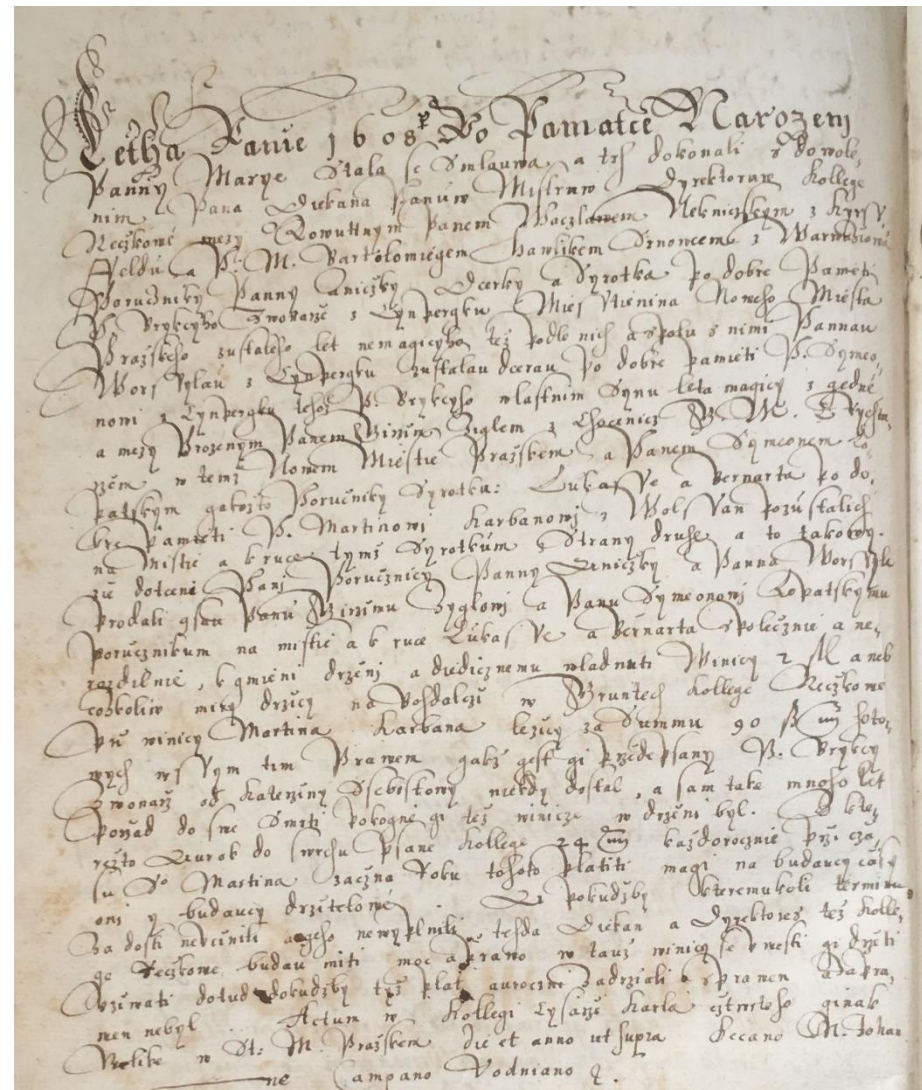
- Narozen ve Vratislavi, ale původem z hornouherské šlechtické rodiny
- Studoval ve Vitenberku, Lipsku a Padově (zejména medicínu)
- Od r. 1594 profesorem medicíny ve Vitenberku (zastával také úřad děkana a rektora)
- V červnu 1600 návštěva Prahy a veřejná pitva v Rečkově koleji, i poté kontakty na dvůr Rudolfa II.
- 1609-1611 u dvora Matyáše Habsburského ve Vídni
- Do Prahy se vrátil 1617, úřad rektora vykonával do října 1620
- Během staroměstské exekuce popraven jako třetí z měšťanů
- Román (Vladimír Körner) a film (Miloslav Luther) „Lékař umírajícího času“ (1984)

Jan Jessenius a jeho
anatomický spis

M. Jan Campanus (Kumpán) Vodňanský (1572-1622)

- Narodil se ve Vodňanech, otec rolnického původu
- Studium na městských školách Klatovech, Domažlicích a Jihlavě
- Studium na pražské univerzitě (Bc. 1593, M. 1596)
- Výuka v Teplicích, Hradci Králové, u sv. Jindřicha na NMP, v Kutné Hoře
- 1603 prof. – výuka latiny a řečtiny; děkan, prorektor, rektor (1612 a 1620)
- Umírněný konfesijní postoj, před smrtí konverze – symbol tragiky stavovského povstání
- Rozsáhlé dílo (latinská poezie, divadelní hry, hudební skladby – Rorando coeli (souvislost s měšťanskou kulturou, literátská bratrstva)

M. Jan Campanus Vodňanský: Rorando coeli (1618)

Rorando coeli defluant,
Nubesque justum depluant.
Aperta terrae machina.
Florem salutis germina.

Disrumpe, Sancta Sol, polum,
agensque visita solum.
Iam celsa montium ruent,
Et more cerae defluent.

Z nebe ať rosa napadá,
mrak na zem ať déšť sesílá.
Rádlo již zemi otvírá
Květ spásy ať z ní vyrůstá.

Rozraž slunce oblohu pólů,
a mrazivé navštiv země.
A ledová pýcha pohoří se zřítí,
a jako vosk se rozpustí.

„Finis academiae“

- Za stavovského povstání problémy se správou statků kvůli vojsku, ale jinak chod výuky v normálu (129 bakalářských a 19 mistrovských promocií)
- Ještě během roku 1621 dosazování učitelé do pražských škol, ale to už univerzita nedisponovala částí majetku (Horní Počernice) a další měl být konfiskován
- Mezi popravenými nejen rektor, ale také absolventi univerzity (Valentin Kochan z Prachové, Václav Šultys z Felsdorfu) a defenzoři (Šlik, Budovec)
- Univerzita zrušena a majetek předán jezuitům na základě dekretu Karla z Lichtenštejna z 10. listopadu 1622

Doznívání vlivu utrakvistické univerzity v městském prostředí po Bílé hoře

- V letech 1624-1636 zasedlo v radách českých královských měst celkem 714 osob, z toho minimálně 10 % byly literárně činné osoby, většinou absolventi nebo bývalí studenti pražské univerzity; v případě primátorů to bylo 23 z 89, tedy více než čtvrtina
- Ještě ve 30. letech v královských a větších poddanských městech místo školního správce a písaře běžně obsazeno bývalým studentem pražské univerzity
- Epizodické obnovení nekatolické univerzity M. Samuelem Martiniem z Dražova za saského vpádu 1631 – kontroverzní osobnost české emigrace v Pirně

Osobnosti v exilu – Matyáš Borbonius z Borbenheimu (1566-1629)

- Matěj Burda, poddaný Václava Vintíře z Vlčkovic, původem z Kolince u Klatov
- Studium na řadě škol, doktorát lékařství v Basileji
- Profesuru na pražské univerzitě odmítal kvůli českobratrskému vyznání a podmínce celibátu
- Oblíbený lékař, léčil mj. manželku císaře Matyáše nebo Polyxenu z Lobkovic
- Autor deníků vydaných Maxem Dvořákem
- V 90. letech 20. století vykopávky v místech jeho lékárny (Václav Huml, Rudolfská lékárna Matyáše Borbonia na Koňském trhu pohledem archeologie, Praha 1995)

Osobnosti v exilu – Pavel Stránský ze Zapské Stránky (1583-1657)

- Odmítl post profesora kvůli celibátu
- Vyučoval na škole v Litoměřicích, poté měšťan a radní tamtéž
- Odchod do exilu v polovině 20. let kvůli víře; profesorem gymnázia v Toruni
- Dílo „Respublica Bojema“ – „O státě českém“ (vydáno poprvé v Leydenu v nakladatelství Elsevier) jako raně novověký bestseller a základní pramen informací o bělohorských Čechách

Stránský o předbělohorském školství a univerzitě

- Byla totiž **evangelíkům rovněž vyrvána pražská univerzita**, učiliště svobodných umění, zřízené císařem Karlem IV. (r. 1348), onen trojský kůň, z něhož po všechny časy vycházeli ve velkém počtu do celého království Českého a do markrabství Moravského učení mužové, kteří **chvalně bděli nad hájením a uchováváním čistoty náboženství ve chrámech a světské kázně na radnicích**
- Sice **mnozí posměvační nedovzdělanci ohrnovali nad ní nos, nazývajíce ji vysílenou babkou a hnízdem jednak šejdířů, říkajících si mistři bez znalostí mistrovských, jednak nepatrné hrstky beánů** a ostouzeli ji ve srovnání s mladšími univerzitami jako nějakou zastrčenou díru. Vskutku však trvalá a každodenní zkušenost dosvědčovala vždycky lidem vnímavým a soudcům nepředpojatým a rovněž knihy, jež naši starší i mladší mistři ze všech téměř oborů vědění důmyslně napsali, dosud prokazují, že **žilo v církevním i světském životě**, dokonce i na dvoře samých králů, a učeností vyniklo velmi mnoho mužů, vzdělaných na této naší univerzitě, jimž z lepšího kovu *uhnětl osrdí Titan a kterým vzdělaly hrud' Uměny pokladem svým.*

Stránský o předbělohorském školství a univerzitě (překlad Bohumila Ryby – O státě českém, Praha 1946, s. 174-177)

- Z této školské dílny vycházeli a byli od rektora vysíláni do městských škol po celém království Českém i markrabství Moravském mladí mužové, povýšení dílem na mistry, dílem na bakaláře, aby útlou i odrostlejší mládež svého působiště jednak **zasvěcovali do čistšího náboženství, jednak zaučovali do nižších vědomostí**, na vyhlášenějších pak gymnasiích vzdělávali i ve vznešenějších vědách. ... Nebylo u nás města ani městečka, ba téměř ani vesnice, aby v něm nebylo školy.
- A tak ona univerzita, kdysi naše, nejenom **byla strážkyní vytříbenějšího náboženství, které Hus a jeho následovníci na základě slova Božího a nepochybné praxe původní církve u nás pohnáhlu očistili z kalu pověr** – třebaže nikdy na ní nechybělo některých členů, kteří tomu odporovali, - nýbrž i našim školám dodávala učitele, školy pak zase zásobovaly kostely pastýři, radnice konšely, primátory, radními rychtáři a písaři, z nichž téměř všichni byli k zastávání úřadů způsobilí.

Rozpory v hodnocení

- Absence „vyšších“ fakult
- Chronická podfinancovanost a těžkopádnost správy
- Zemský charakter – vazba na města
- Formalismus literárních děl (humanistické básnictví)
- Provinčnost
- Přesto (i praktické) vědecké výkony
- O to je udržení se a rozvoj pozoruhodnější
- Role ve formování a udržení měšťanské kultury
- Široká základna, která má své špičkové výkony
- Akademická mobilita (peregrinace); moment propojení s dvorským okruhem za Rudolfa II.

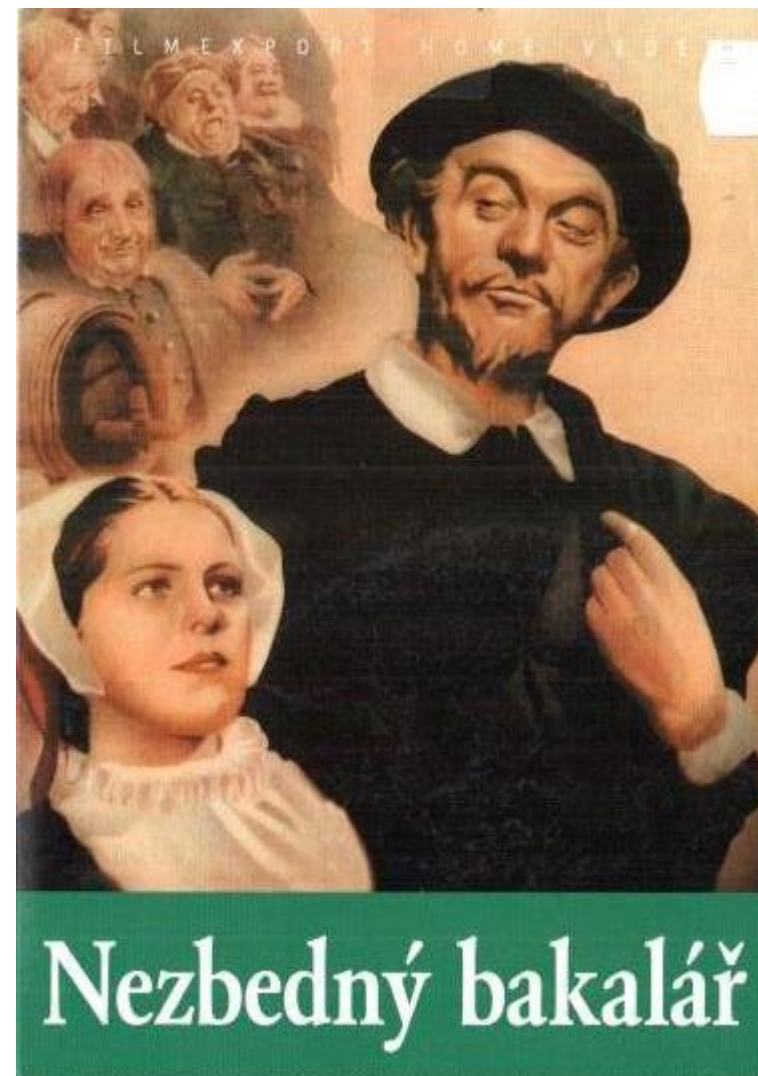
Historiografie – Zikmund Winter – odborné dílo

- Mistra Bacháčka kolejní počty, ČČM 69, 1895, s. 387-423
- Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz XV. a XVI. století I-II, Praha 1895-1896
- Karlova akademie za bouře stavovské, ČČM 70, 1896, s. 385-419
- Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409-1622), Praha 1897
- O životě na vysokých školách pražských. Kulturní obraz XV. a XVI. století, Praha 1899
- Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. století, Praha 1901
- Zlatá doba měst českých, Praha 1913

Historiografie – Zikmund Winter – beletrie (a film)

- Román „Mistr Kampanus“ (do r. 1974 vyšlo 25. vydání; překlad do němčiny); film s Václavem Postráneckým v hlavní roli (1993)
- Povídky
- „Nezbedný bakalář“ (1946) – film Otakara Vávry se Zdeňkem Štěpánkem v hlavní roli – prostředí královského města Rakovníka, kde Zikmund Winter působil jako středoškolský učitel a kde podrobně prostudoval městský archiv

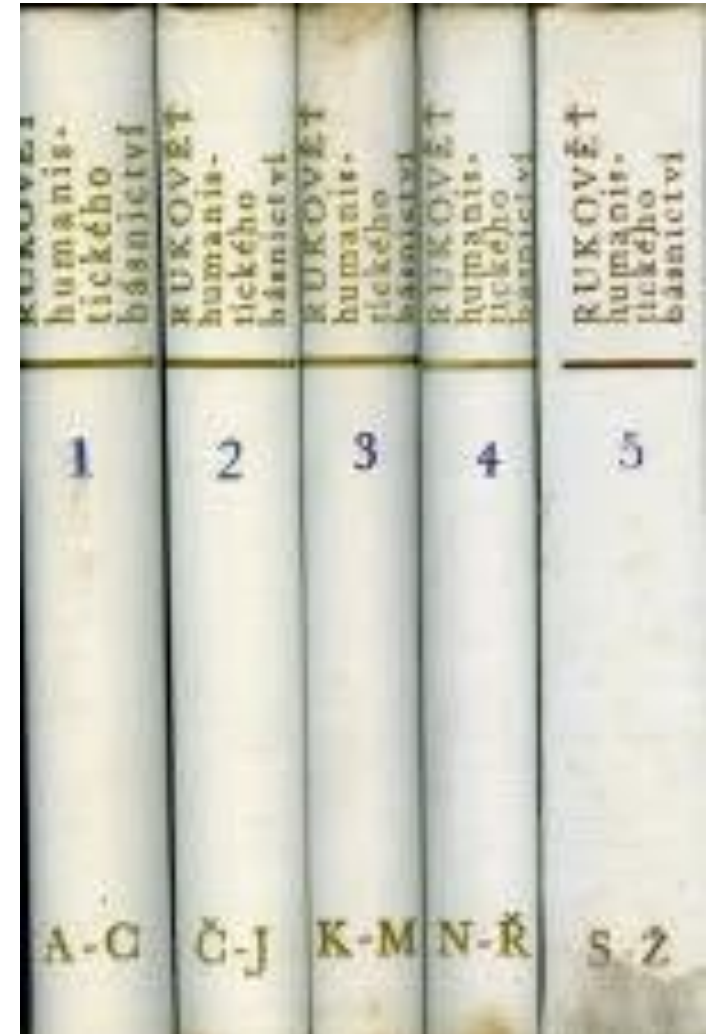

Historiografie – 60. léta 20. století

- František Palacký, Města severozápadních Čech a studium na universitách v 16. století, in: Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, řada dějepisná, Praha 1968, s. 345-370; týž, Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století, ČsČH 18, 1970, s. 345-370)
- František Šmahel – Miroslav Truc, Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433-1622, AUC-HUCP 4, 1963, fasc. 2, s. 3-59
- Přípravné práce Josefa Hejnice a Jana Martínka o humanismu a humanistech

Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě Josefa Hejnice a Jana Martínka (6 sv., Praha

- František Šmahel, Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433-1622, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 3-28 (a v několika dalších verzích – tato první vyšla ještě před vydáním 5. svazku Rukověti)
- Petr Svobodný, Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské university v letech 1500-1620, AUC-HUCP 26, 1986, fasc. 1, s. 7-36

Historiografie – 80. a 90. léta

- Karel Beránek (ed.), Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice Univerzity Karlovy v létech 1560-1582, I-II, Praha 1981; Bakaláři a mistři Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v letech 1586-1620, Praha 1989
- Jiří Pešek, Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století, AUC-HUCP 30, 1990, fasc. 2, s. 41-58; Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570-1620), ČČH 89, 1992, s. 336-355; Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620 (Všední dny kulturního života), Praha 1993
- Michal Svatoš, Hospodářství Karlovy koleje (srovnání předhusitského a předbělohorského stavu), AUC-HUCP 26, 1986, fasc. 2, s. 23-33
- Lenka Neřoldová (roz. Janstová), Hospodářská správa Karlovy a Rečkovy koleje (80. léta 16. století – 1622), AUC-HUCP 20, 1990, fasc. 1, s. 31-48.

V novém tisíciletí

- Mlada Holá – Martin Holý (Hg.), Das Studentenkolleg der Böhmisches Nation der Prager Universität. Edition der Rechnungen aus den Jahren 1541-1611, Berlin 2019
- Mlada Holá, Studentské koleje pražské univerzity v pozdním středověku a raném novověku. Dějiny – správa – úřední písemnosti (do roku 1622), Praha 2017
- Martin Holý, Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500–1700), Praha 2016
- Mlada Holá – Martin Holý a kol., Profesori pražské utrakvistické univerzity v pozdním středověku a raném novověku (1457/58–1622), Praha 2022
- Monotematická čísla AUC-HUCP věnovaná Dekretu kutnohorskému (2/2009) a profesorům v raném novověku (1/2020)